

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

SESOTHO PUO YA TLATSETSO YA PELE (FAL)

PAMPIRI YA PELE (P1)

2018

MATSHWAO: 80

NAKO: Dihora tse 2

Pampiri ena e na le maqephe a 11.

DITAELO LE DIKELETSO HO MOHLAHLOBUWA

1. Pampiri ena e arotswe DIKAROLO TSE THARO, e leng:

KAROLO YA A: Tekokutlwisiso	(30)
KAROLO YA B: Kgutsufatso	(10)
KAROLO YA C: Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo	(40)
2. Araba dipotso TSOHLE.
3. Qala karolo E NNGWE le E NNGWE leqepheng le letjha.
4. Seha mola qetellong ya karolo E NNGWE le E NNGWE.
5. Nomora dikarabo tsa hao feela jwalo ka ha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.
6. Tlola mola dipakeng tsa dikarabo tsa hao.
7. Tsepamisa maikutlo haholo mopeletong le popong ya dipolelo tse nepahetseng.
8. O eletswa ho sebedisa nako ya hao tjena:

KAROLO YA A: Metsotso e 50	
KAROLO YA B: Metsotso e 20	
KAROLO YA C: Metsotso e 50	
9. Ngola ka mongolo o makgethe, mme o balehang.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO

Karolong ena o fuwe mefuta E MMEDI ya ditema. Bala le ho boha tema e nngwe le e nngwe, ebe o araba dipotso tse hlahang tlasa yona. Araba ka lentswe le le leng feela moo ho hlokehang, ntle le haeba potso e hloka tlhaloso kapa karabo e teletsana.

POTSO YA 1

Bala tema ena e latelang ka hloko, ebe o araba dipotso tse hlahang tlasa yona.

TEMA YA A**AFRIKA E HLOKA MEKGWA YA SEJWALEJWALE YA HO LAOLA MATLAKALA**

1	Mona Afrika mekotlana ya polasetiki (ditjhekase) eo ho rekwang ka yona, e mothating wa ho fediswa. Bekeng e fetileng naha ya Benin, e bile ya moraorao ya ho thibela thomello ya mekotlana ena ho tswa mose ho mawatlle. Thibelo eo ha e felle moo feela empa e kenyelletsa le ho etsuwa mmoho le tshebediso ya yona.	5
2	Ka ho nka mehato ena, naha ya Benin e ile ya latela mehlaleng ya Rwanda. Naheng ya Rwanda borakgwebo ba fuwa kotlo ha ba ka reka mekotlana ena ho tswa mose. Athe naheng ya Kenya teng, batho ba e sebedisang ba ka llelwa ke ditshepe, ba dula dilemo tse nne teronkong. Naha ya Benin e maikemisetsong a ho fana ka kotlo ya miliyone ya diranta ho borakgwebo ba tla satalatsa melala.	10
3	Dikotlo tsena di tla thusa ho fokotsa tshebediso e bohlaswa, e bileng e bakang tshilafatso hohle ka hara kontinente ena. Leha ho le jwalo, Afrika e sa tjamelane le pharela e kgolo. Tshebediso ya mekotlana ya polasetiki, ke sesupo sa ho hloleha ha kontinente ena ho laola dithabathaba tsa matlakala a yona a ntseng a eketseha.	15
4	Qaka ena e eketsa mathata diphephetsong tseo kontinente ena e shebaneng le tsona, tse akgang ho fetoha ha maemo a lehodimo, tshenyo ya dibaka tsa tlhaho le tshilafatso ya mehlodi ya metsi. Tharollo mathateng ana e hloka mawa a tlang seatla, a akaretsang dintho tsohle e seng feela bohlaswa bo bakwang ke mekotlana ya polasetiki.	20
5	Lefatsheng ka bophara bohlaswa bo bakwang ke mekotlana ya polasetiki, bo ka etsa diperesente tse seng kae. Feela kontinenteng ya Afrika, bohlaswa bo bakwang ke yona bo bonahala bo ntse bo ja setsi. Leetong la ka la moraorao tjena Cotonou, motsemoholo wa Benin, ke bone mekotlana ena e thibile dipeipi tsa dikgwerekgwere, e tshwasehile difateng le difenseng tse kampetseng meaho, di tletsetletse mabopong a lewatle di bile di fokaela le hohle diterateng tse dikadikeditse mmaraka o tummeng wa Dantokpa.	25

6	Ditoropong tsa dinaheng tse tswetseng pele, mekotlana e seng e sa sebediswe e lahlelwa ka meqomong, e thothwang ka dilori ho iswa ditsheng tseo ho lahlelwang matlakala ho tsona. Ditsheng tseo, matlakala a mang a a tjheswa ha a mang a iswa moo a tla ntjhafatswa teng ho etsa disebediswa tse ding tse molemo. Ha e le dinaheng tsa Afrika e Borwa, ke peresente tse 46 feela tsa matlakala tse thothwang.	30
7	Cotonou ha e na ditsha tsa sejwalejwale tseo ho lahlelwang matlakala ho tsona. Ntle le moo, motsemoholo ona ha o na dilori tse phuthang matlakala. Ka hoo, motsemoholo ona o kgabile ka dithotobolo tse seng molaong. Dithotobolo tsa mofuta ona di kotsi hobane ke ditsha tse jalang mafu a tshwaetsang. Di bile di na le seabo se seholo tshilafatsong ya tikoloho, metsi le moya.	35 40
8	Ho thibelwa ha tshebediso ya mekotlana ya polasetiki, e ke ke ya eba yona feela tharollo ya mathata ana. Ebile ha e le hantle, thibelo eo e ka mpefatsa maemo hobane diphuputso tse entsweng ka 2006, di bontshitse hore mekotlana ya polasetiki e sebediswang hang feela, e na le seabo se senyane haholo tshilafatsong ya tikoloho.	45
9	Mebuso ya dinaha tsa Afrika, e lokela ho itlhome pele letsholong la ho fumanela mathata a yona tharollo. Feela leha ho le jwalo, mebuso ena e ke ke ya atleha ha dinaha tsa matjhaba di sa etse letsoho la monna ke mokolla. Ho tla ba molemong wa dinaha tsa matjhaba ho thusa dinaha tsa Afrika bothateng bona. Dinaheng tsa Yuropa ha ho makatse ho bona ho sebediswa dimilijone tsa diranta ho thotheng le ho tjhesweng ha matlakala.	50
10	Dinaha tsa Afrika di lokela ho theha ditsha tseo ho tsona ho ka fetolwang matlakala ho ba disebediswa tsa bohlokwa, tse ka bang le seabo ntlafatsong ya moruo. Mohato ona e ka ba letsete le letle la menyetla e ka hodisang thekenoloji kontinenteng ena.	55
11	Ho theha ditsha tsa ho beha matlakala tlasa taolo, ha se mosebetsi o bonolo empa o ka kgoneha ha ho etswa letshwele le beta poho.	

[E fetoletswe le ho lokiswa ho tswa koranteng ya *Sunday Times*, 12 Pudukwana 2017]

- 1.1 Ntle le thomello ya mekotlana ya polasetiki, ke dintho dife TSE PEDI tse anngwang ke thibelo e kentsweng Benin? (Sheba seratswana sa 1.) (2)
- 1.2 Ke naheng efe moo motho a ka tshwarelwang ho sebedisa mekotlana ya dipolasetiki? (Sheba seratswana sa 2.) (1)
- 1.3 Bolela molemo wa dikotlo tse fuwang batho ba sebedisang mekotlana ya polasetiki. (Sheba seratswana sa 3.) (1)
- 1.4 Fana ka mathata a mang A MABEDI ao kontinente ya Afrika e tobaneng le ona ntle le tshebediso ya mekotlana ya polasetiki. (Sheba seratswana sa 4.) (2)
- 1.5 Bobe ba mekotlana ya polasetiki boo mongodi a ileng a bo bona motsemoholo wa Benin ke bofe? Bolela dintho TSE PEDI. (Sheba seratswana sa 5.) (2)

- 1.6 Phapano ke efe dipakeng tsa Cotonou le ditoropo tsa dinaha tse tswetseng pele ntlheng ya ho laola matlakala? (Sheba seratswana sa 6–7.) (2)
- 1.7 Mongodi o bolelang ha a re, 'Tharollo mathateng ana e hloka mawa a tlang seatla'? (Sheba mola wa 19–20.) (2)
- 1.8 Phoqo e polelong ena, '... o kgabile ka dithotobolo tse seng molaong', e o thusa jwang ho utlwisisa seo mongodi a buang ka sona? (Sheba seratswana sa 7.) (2)
- 1.9 Bolela hore polelo e latelang ke Nnete kapa Mafosi, o be o tiise karabo ya hao ka lebaka.
- Mehato ya ho laola matlakala dinaheng tsa Afrika, e ka theha mesebetsi e mengata. (2)
- 1.10 Kgetha karabo e nepahetseng (A–D), o be o nehelane ka lebaka la karabo ya hao.
- Polelo ena, 'borakgwebo ba tla satalatsa melala ...,' e bolela hore borakgwebo ba tla ... (Sheba mola 10–11.)
- A tiisa melala ba sa hetle.
B hana ho tiisa melala ba sa hetle.
C hana ho dumellana le molao.
D dumellana le molao. (2)
- 1.11 Ke lebaka lefe le etsang hore dinaha tsa Afrika di hlolehe ho ba le mekgwa ya sejwalejwale ya ho laola matlakala? (2)
- 1.12 Nehelana ka lebaka le dumellanang/tiisang polelo e latelang.
- Leano la ho lefella mekotlana ya polasetiki le sebediswang Afrika Borwa le ka thusa Cotonou ho fokotsa mathata a yona a bakwang ke mekotlana ena. (2)
- 1.13 Na o dumellana le mongodi ha a re: 'Ho tla ba molemong wa dinaha tsa matjhaba ho thusa dinaha tsa Afrika phareleng ena'? Nehelana ka lebaka la karabo ya hao. (2)

TEMA YA B

[Se qotsitswe le ho lokiswa ho tswa www.google-pictures.co.za]

- 1.14 Ke dintho dife TSE PEDI tse bontshang hore motho ya setshwantshong o ferekane kapa o tsielehile? (2)
- 1.15 Motho ya maemong a tshwanang le a setshwantshong see, a ka fumantshwa thuso jwang? Bolela dintlha TSE PEDI. (2)
- 1.16 Dumellana le polelo e latelang ka ho fana ka lebaka.
- Ha ho a amoheleha maemong a phedisano hore motho a hlolwe ke ho laola maikutlo nakong ya pherekano kapa tsieleho. (2)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2**

Bala tema e latelang, ebe o e kgutsufatsa ka ho ngola dintlha TSE SUPILENG tse mabapi le bohlokwa ba puo ya mmele.

DITAELO

1. Ngola dipolelo TSE SUPILENG, tse phethahetseng.
2. Mantswe e be A SA FETENG a 70.
3. Ngola ka mantswe a hao ho ya kamoo o ka kgonang kateng.
4. Nomora dipolelo tsa hao ho tloha ho 1 ho ya ho 7.
5. Ngola ntlha E LE NNGWE feela polelong ka nngwe.
6. Qetellong ya kgutsufatso ya hao, bontsha palo ya mantswe ao o a sebedisitseng ka masakaneng.

TEMA YA C**PUO YA MMELE**

Dr Xoliswa Mvoko, setsebi sa kelello, o re maikutlo a motho a hlahoswa ke diketso tseo sefahleho, seemo le mmele di di etsang. Ka mehla se etsahalang mmeleng kapa sefahlehong sa motho, se ka bolela se itseng ntle le hore a se bue. Gaetan Schmid, setsebi sa puo ya mmele, o re: 'Puo ya mmele ha e a ngolwa fatshe, mme e tshwanelwa ho elwa hloko ka mehla.'

Setsebi sa kelello sa Amerika, Amy Cuddy, o hlalosa hore puo ya mmele e ama tsela eo batho ba o bonang ka yona. Ebile e ka bontsha seo o se nahanang hammoho le maikemisetso a hao. E ka senola maikutlo a motho, ra bona lenyatso le tello eo a nang le yona ka ho sosobanya sefahleho, ho sisinya hlooho, le ho tona mahlo. Motho a ka bontsha thahasello nthong e itseng ka ho dumela ka hlooho le ho sheba motho ka mahlong ka lebososelo.

E ka boela ya thusa ho fetisa molaetsa wa lerato, tumediso le kutlwelobohloko ha motho a ama e mong. Puo ya mmele e ka senola maemo ao motho a iphumanang a le ho ona. Maamong a tlokotsi, o a tshoha, o a thothomela, o a tsitsipana ebile o hema ka thata difuba di a uba.

[E qotsitswe le ho lokiswa ho tswa makasineng wa *Bona*, Tshitwe 2017,83]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: DIBOPEHO LE MELAO YA TSHEBEDISO YA PUO**POTSO YA 3**

Bala papatso e latelang, e be o araba dipotso tsa manollo ya setshwantsho le tshebediso ya puo.

TEMA YA D

Qhanolla o natefelwe!

Nka Budget o boloke!

*Fumana kgefutso ya tefo
Inshorenseng ya koloi ka
mora dikgwedi tse 12 o sa
tleleime.*

*Ke Budget feela morarolli wa
mathata.*

**Tlodisa
Kgwedi.
12
Nakwana**

Budget to 43175
0860 48 48 48

budget
insurance

f WhatsApp

[E qotsitse le ho lokiswa ho tswa makasineng wa *Your Family*, Tlhakubele 2015]

- 3.1 Hobaneng nomoro ya '12' e ngotswe ka mongolo o moholo ho feta e meng papatsong? (1)
- 3.2 Ke letshwao lefe LE LE LENG papatsong, le bontshang hore babapatsi ba kgema le ditsela tsa kgokahano tsa moraorao tsa thekenoloji? (1)
- 3.3 Ke dintho dife TSE PEDI tse ka sehloohong tse sebedisitsweng ho bopa papatso ee? (2)
- 3.4 Kgetha karabo e nepahetseng ka ho fetisisa ho (A–D). Nehelana ka lebaka la karabo ya hao.

Lentswe le ntshofaditsweng polelong ena, 'Ke Budget **feela** morarolli wa mathata', le na le ... ho bareki.

- A kgohedi
B tshusumetso
C tiisetso
D tsebisso (2)

3.5 Polelo ee, 'qhanolla, o natefelwe' e tiisa le ho tshehetsa jwang molaetsa wa sehlooho wa papatso ee? (2)

3.6 Dumellana le polelo e latelang ka ho nehelana ka lebaka.

Babapatsi ba fihlelletse sepheo sa bona ka setshwantsho sa monna ya papatsong.

(2)
[10]

POTSO YA 4

Bala ditaba tsa khathunu ena, o ntano araba dipotso tse tla e latela.

TEMA YA E

[E qotsitswe le ho lokiswa ho tswa koranteng ya Sowetan, 29/09/17]

4.1 Ke letshwao lefe la puo khathunung le bontshang kgatello ya se buuwang? (1)

4.2 Ke eng e totobatsang hore diketsahalo tse khathunung di etsahala hara mpa ya motsheare? (1)

4.3 Ke molaetsa ofe oo mongodi a o fetisetsang ho babadi ka khathunu ee? (2)

4.4 Sefahleho sa motho ya tshwailweng B, se totobatsa maikutlo afe ha se bapiswa le sa motho ya tshwailweng A? (2)

4.5 Moelelo o patehileng ke ofe polelong ena, 'Halala, ha di mo je!?' (2)

4.6 Na setshwantshisi se atlehile ho hlahisa phoqo/tomatso khathunung ee? Nehelana ka lebaka la karabo ya hao. (2)

[10]

POTSO YA 5

- 5.1 Bala tema e latelang, o nto kgetha mantswa a nepahetseng ho a ka masakaneng athe ho a mang o lokise moelelo wa lentswe le ka masakaneng ho etsa hore dipolelo di nepahale. Ngola nomoro le karabo feela. Nomora karabo e nepahetseng feela (5.1.1–5.1.4).

TEMA YA F

E fihlile nako yane ya selemo. Banna, basadi le bana ba nyolosa ba theosa ho 5.1.1 (a, ya) phethesela diterateng. Lerata ke le leholo, le bakwang ke thabo ya nako ena ya selemo. Hara ho phethesela hoo, botlokotsebe bo ja setsi. Ho sa le jwalo, Lekanyane a re 5.1.2 (bito, rao)! a se a ntse a 5.1.3 (bina) hodimo jwalo ka lehlanya. 5.1.4 (Marikgwe, madukgwe) a a hatakela, a sa kgathalle letho.

[Tema ya boiqapelo]

(4)

Bala ditaba tsa temana ena, o ntano araba dipotso tse tla e latela.

TEMA YA G**BOHLWEKI KE BOPHELO**

Re lokela ho tsoha e sa le ka madungwadungwana re tswela ka ntle, re potolohe seratswana sa dipalesa kapa re ilo matha e le hore re heme moya o hlwekileng. Ka mora moo ke hona re ka hlapang. Re tshwanetse ho ba sedi ka tseo re di fepang mmele le meya ya rona nako le nako.

Re phuthe matlakala a re potapotileng, re tsebe bohlokwa **ba ana** 5 **matlakala** maphelong a rona. Ha re ntse re phutha matlakala ana nako le nako, re a tshela diratswaneng tsa rona malapeng a fetoha monontsha/manyolo, mme dijalo tsa rona e ba tse atlehileng.

Bohlweki bo bong ke ba diqeto le metsamao ya rona. Metsamao ya rona le yona e lokela ho hlweka. Re qobe thunthetso dikelong tsa rona, re se 10 tshwane re silafatswa ke kgetho e mpe ya metswalle mmoho le diqeto tseo re di etsang tse kang, ho bala le ho boha dintho tse senyang dikelello. Ikgathalle hoba bophelo re bo phela hang feela.

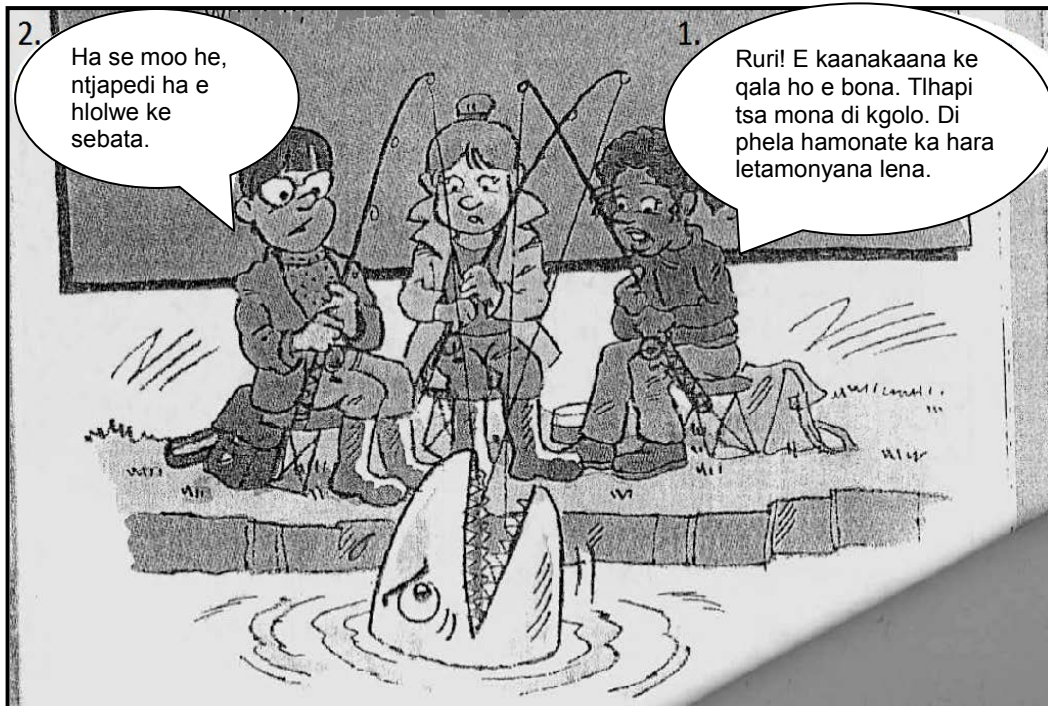
[Tema ya boiqapelo]

- 5.1.5 Hobaneng mongodi a kgethile ho sebedisa lentswe 'madungwadungwana', a sa sebedisa le lentswe 'hoseng'? (2)
- 5.1.6 Mantswa a ntshofaditsweng temeng a sebedisitswe ka sepheo sefe? (2)
- 5.1.7 Tshebediso ya lebitsomamarane 'potapotileng', e thusa jwang ho hlakisa setshwantsho sa seo mongodi a buang ka sona moo? (2)
- 5.1.8 Ke dipolelwana dife TSE PEDI tse susumetsang motho hore a rate bohlweki? (Sheba seratswaneng sa ho qetela.) (2)

5.1.9 Sehalo sa mongodi ke sefe temeng ee? Nehelana ka lebaka la karabo ya hao. (2)

5.2 Boha setshwantsho se latelang, o nto araba dipotso tse thehilweng hodima sona.

TEMA YA H

[Se qotsitse le ho lokiswa ho tswa bukeng ya *The Ladybird Book*, A Daly, 1992]

5.2.1 Qolla lentswe pudulwaneng le tiisang hore tlhapi ena e ne e hlile e le e kgolohadi. (1)

5.2.2 Bohlokwa ba letshwao la ho bala le sebedisitsweng pela lentswe 'ruri' ke bofe? (1)

5.2.3 Kgetha karabo e nepahetseng ho (A–D), o be o nehelane ka lebaka la karabo ya hao.

Sehlongwanthao se ntshofaditsweng polelong ena, 'Di phela ha monate ka hara letamonyana lena', se sebediseditswe ho ...

- A toboketsa.
- B lelefatsa.
- C natefisa.
- D nyenyefatsa. (2)

5.2.4 Mantswe ana, 'ntjapedi ha e hlole ke sebata', a dumellana jwang le ketsahalo e temeng? (2)
[20]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 40
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 80